

Salomėja DZEKUNSKAITĖ
Kazimieras MEILIUS

Mykolo Romerio universitetas

Reprodukcinės teisės: sąvokos turinys ir ištakos

Šiame dviejų dalių straipsnyje analizuojamas vis dažniau įvairiuose kontekstuose ir teisėje minimų reprodukcinų teisių fenomenas, pradedant pačiu šių teisių sąvokos turiniu, kuris aptariamas pirmoje straipsnio dalyje ir baigiant šios sąvokos genezės, kuri ypatingai svarbi įvertinant reprodukcinų teisių legitimumą, aptarimu antroje teksto pusėje. Šios mažai tyrinėtos, tačiau vis aktualesnės ir plačiai eskaluojamos temos apžvalga gali būti naudinga tiek akademinėi, tiek plačiajai visuomenei, o labiausiai – įstatymų leidėjams.

The authors of this two-part article analyse the phenomenon of the so-called reproductive rights that is often mentioned in different contexts and in law. The analysis starts with the content of the concept discussed in the first part and it ends with the genesis of the concept discussed in the second paragraph, which is particularly important for the evaluation of the legitimacy of the reproductive rights. The overview of the topic that is not much investigated, but increasingly relevant and of widespread escalation, can be useful to both the academic and the general public, and most of all – legislators.

Įvadas

XX amžiaus antroje pusėje tarptautinei bendruomenei atkreipus dėmesį į globalinio masto demografinius pokyčius ir moterų teisių pažeidimus (priverstines santuokas, moterų lytinių organų žalojimą, seksualinę prievartą ir pan.), kurie ypač aktualūs besivystančiose šalyse, stiprėjant judėjimams už lyčių lygybę bei seksualinių mažumų teises, mokslui ir technologijoms atveriant neribotas galimybes, tarptautinės ir nemažos dalies pasaulio valstybių nacionalinės teisės aktuose vis atkakliau bandoma įtvirtinti reprodukcinėmis vadinamas teises. Viena vertus, šios teisės traktuojamos kaip pagrindinių žmogaus teisių dalis ir teigiama, kad jomis siekiama užtikrinti geresnę žmogaus, ypač moters, teisių apsaugą, antra vertus, reprodukcinės sveikatos ir reprodukcinų teisių sąvokos vis dar neturi aiškios vietos teisės šaltiniuose (kol kas plačiausiai reprodukcinų teisių sąvoka vartojama nevyriausybinų organizacijų ir judėjimų už moterų bei seksualinių mažumų teises dokumentuose), o mėginimai jas įtvirtinti teisėje dažnai susilaukia pasipriešinimo ir kaltinimų užslėptais bandymais įteisinti tokias praktikas kaip abortas, dirbtinis apvaisinimas ar sterilizacija.

Temos sudėtingumą labai aiškiai atspindi televizijoje, internete ir kituose visuomenės informavimo kanaluose dėl įvairių su žmogaus prokreacija ir seksualine morale susijusių aspektų kylančios diskusijos, kuriose neretai užduodami ne vien teisinio, bet ir etinio, filosofinio, religinio bei ekonominio ir politinio pobūdžio klausimai. Bandymai atsakyti į šiuos klausimus dažniausiai atskleidžia visuomenės susiskaldymą, pasaulėžiūrų nesuderinamumą ir skirtingą su įvairiais žmogaus prokreacijos aspektais susijusių praktikų vertinimą. Poreikį rasti argumentuotus teisinius atsakymus į su šiomis praktikomis susijusius klausimus bei individų siekį apginti savo interesus atspindi ir pastaraisiais metais nacionaliniuose valstybių teismuose bei Europos Žmogaus Teisių Teisme vis gausėjantis bylų, susijusių su abortais, dirbtiniu apvaisinimu ir kitais reprodukcinės sveikatos aspektais, skaičius.

Diskusijos dėl reprodukcinų teisių egzistavimo, turinio, įgyvendinimo ir apsaugos taip pat aktualios ir akademinėje visuomenėje. Teisės ir kitų mokslų literatūroje pastebimas labai nevienodas, kartais netgi kardinaliai priešingas reprodukcinų teisių vertinimas: nuo atkaklaus raginimo jas kuo didesniu mastu nedelsiant įtvirtinti teisiniuose dokumentuose ir sveikatos politikos strategijose iki reprodukcinų teisių priskyrimo legitimaus pagrindo neturinčiai ir tam tikrų interesų grupių propaguojamai ideologijai, kuri kelia rimtą grėsmę visuomenės moralei ir savo esme prieštarauja prigimtinėms žmogaus teisėms. Dažniausiai skirtingus požiūrius į reprodukcinės teises nulemia skirtingi mokslininkų požiūriai į žmogaus asmenį ir žmogaus teises, skirtingos vertybinės nuostatos.

Toks prieštaringas reprodukcinų teisių sąvokos ir turinio vertinimas rodo poreikį išnagrinėti reprodukcinų teisių sampratą bei išskirti ir apibendrinti pagrindines su šių teisių legitimumu susijusias problemas. Temos aktualumą liudija ir tai, kad Lietuvoje ji mažai tyrinėta. 2007 metais Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultete buvo apgintas baigiamasis magistro darbas tema „Konstitucinė šeimos teisių apsauga. Žmogaus reprodukcinės teisės“¹, tačiau jame daugiausia dėmesio skiriama dirbtinio apvaisinimo reglamentavimo problemoms, o ne plačiąja prasme suprantamų reprodukcinų teisių legitimumo problemoms. Taip pat minėtinas ir 2005 metų Evelinos Bulotaitės ir Esmeraldos Kuliešytės parengtas leidinys „Reprodukcinų teisių įgyvendinimas Danijoje, Suomijoje Švedijoje ir Lietuvoje“², bet jame ne iš esmės keliamas šių teisių legitimumo klausimas, o gilinamasi į reprodukcinėmis vadinamų teisių įgyvendinimo problemas minėtose šalyse. Bene plačiausiai apie reprodukcinės teises Lietuvos viešojoje erdvėje kalba tokios nevyriausybinės organizacijos kaip Šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociacija ir Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI), kurios užtikrintai vartoja ne tik reprodukcinų teisių terminą, bet ir vysto strategiją, kaip visuomenę įtikinti naudotis šiomis teisėmis. Taigi neabejotina, kad argumentuotas reprodukcinų teisių legitimumo problemų apibendrinimas yra naudingas tiek įstatymų leidėjams, tiek teisės mokslininkams, tiek neakademinei visuomenei.

Straipsnyje keliami uždaviniai:

1. Apžvelgti reprodukcinų teisių sąvoką, turinį bei šaltinius.
2. Aptarti reprodukcinų teisių sąvokos ištakas.

Įgyvendindami uždavinius, autoriai naudojo šiuos tyrimo metodus: loginį, lingvistinį, istorinį, lyginamąjį, sisteminę analizę.

Reprodukinių teisių sąvoka ir jos turinys

Siekiant išsiaiškinti reprodukinių teisių sąvoką ir turinį, tikslinga pradėti nuo reprodukcijos termino analizės. Žodis *reprodukcija* („lot. „re“ – priešdėlis, reiškiantis: 1. atgalinį veiksmažodį; 2. veiksmo atnaujinimą ar pasikartojimą; 3. pasipriešinimą ar priešingą veiksmažodį“³. „Producere“ – išvesti, padaryti, (pa)gimdyti“⁴) Dabartinės lietuvių kalbos žodyne apibrėžiamas taip: „1. spausdintinė paveikslo kopija; 2. nuolatinis gamybos atnaujinimas; 3. dauginimas, veisimas“⁵, tuo tarpu „Medicinos terminų žodyne“ reprodukcijos terminas aiškinamas kaip „atgaminimas, veisimas“⁶ ir yra skirstomas į belytį arba nelytinių veisimą (lot. *reproductio asexualis*) bei lytinių veisimą (lot. *reproductio sexualis*). Britų enciklopedijoje reprodukcijos terminas priskiriamas biologijos sričiai. Joje teigiama, kad reprodukcija yra

procesas, kuriame organizmai patys save replikuoja. [...] tai reiškia padaryti kopiją, kažką panašaus į save ir taip palaikyti rūšių egzistavimo tęstinumą. Nors reprodukcijos sąvoka dažniausiai vartojama tik kalbant apie gyvūnų ir augalų dauginimąsi, bendrinė jos prasmė yra reikšminga kalbant apie visus gyvus organizmus. [...] Yra dvi pagrindinės reprodukcijos rūšys: lytinė ir nelytinė⁷.

Dar 2004 m. Birutė Obelenienė ir Kęstutis Pukelis savo straipsnyje aptardami reprodukcijos sąvoką teigė, jog reprodukcijos terminas įvairiuose žodynuose bei enciklopedijose dažniausiai priskiriamas gamybai arba zoologijai⁸. Visgi analizuojant naujausią mokslinę socialinių ir gamtos mokslų literatūrą galima pastebėti, kad šis terminas vis dažniau vartojamas ir kalbant apie žmonių dauginimąsi.

Įvairioje, tiek mokslinėje, tiek populiariojoje literatūroje kalbant apie dauginimąsi neretai kaip reprodukcijos sinonimas vartojamas prokreacijos („lot. „procreatio, ōnis“⁹. 1. gimdymas; 2. kūrinys, vaisius“⁹) terminas. Šis žodis sudarytas ir lotyniško priešdėlio *pro*, kuris aiškinamas kaip lotyniškas priešdėlis, kilęs iš prielinksnio: „prō, reiškia 1. pirmtaką; 2. judėjimą į priekį; 3. buvimą kieno pavaduotoju; 4. veikimą kieno naudai“¹⁰ ir veiksmažodžio „creo, āre“, kuris reiškia 1. (su)kurti; 2. (pa)gimdyti; 3. įkurti, įsteigti; 4. (iš)rinkti, (pa)skirti; 5. (su)kelti, (su)žadinti“¹¹. Verta pabrėžti, jog tada, kai kalbama apie žmogų, reprodukcijos ir prokreacijos sąvokas nemažai teistinių, dažniausiai – krikščioniškų – pažiūrų mokslininkai laiko netapačiomis ir atkreipia dėmesį į tai, kad skirtingų terminų vartojimas atspindi skirtingą požiūrį į žmogaus galimybę susilaukti palikuonių. Apie tai, kad prokreacija suponuoja vaiko pradėjimą ir yra išskirtinai žmogiška realija, o reprodukcija – technologinio proceso rūšis, leidžianti „padaryti“, „pagaminti“ vaiką, – kalba Arūnas Budreckis¹², taip pat ir Andrius Narbekovas bei Kazys Meilius, kurių teigimu „prokreacija „pavirto“ reprodukcija, kadangi šiuolaikinis mokslas žmonėms pradėjo taikyti iki tol gyvūnų apvaisinimui naudotas biotechnologijas“¹³. Beje, kalbant apie žmogų Popiežiškiosios sveikatos apsaugos darbuotojų pastoracijos tarybos parengtoje Sveikatos apsaugos darbuotojų chartijoje¹⁴, vartojamas prokreacijos terminas, o žodis *reprodukcija* chartijoje randamas tik vieną kartą, būtent kai minimos „dirbtinės reprodukcijos technikos“. Chartijoje, kurioje ne kartą pabrėžiamas nedisponuotumas žmogiškąja gyvybe ir jos neliečiamumas, kitaip įvardijamas šventumu, išryškinama tai, kad prokreacija kaip procesas reiškia ne tik biologinį, bet ir dvasinį sutuoktinių susijungimą. Taigi galima daryti išvadą, kad vartodami prokreacijos terminą minėtos chartijos kūrėjai siekia akcentuoti santuokinio

lytinio akto, kaip dalyvavimo meilės perdavime ir gyvybės kūrime, sakralumą. Ispanų autorių Bioetikos terminų žodynas paaiškina, jog termino *prokreacija* vartojimas susijęs su teistine pasaulėžiūra, jog naujos žmogiškos gyvybės kūrimo akte tėvai veikia kartu su Dievu, t. y. kad sutuoktiniai yra naujos gyvybės fizinio kūno kūrėjai, o Dievas – dvasiinio prado kūrėjas. Visuomenės sekuliarėjimo tendencijos bei technikų, kurios pirmiausia buvo išbandytos su gyvūnais, išpopuliarėjimas nulėmė tai, kad terminas *reprodukcija* tampa vis universalesnis bei vis dažniau vartojamas kalbant apie žmogaus dauginimąsi bendrąja prasme¹⁵. Sekuliarioje visuomenėje terminas *prokreacija* gali kelti su religija susijusias asociacijas, tuo tarpu *reprodukcija* – neutralėsnis, politiškai korektiškesnis ir techniškesnis terminas, labiau telpantis į technologijų amžiaus mentaliteto rėmus. Netgi katalikiškų pažiūrų universitetų publikacijose žodis *reprodukcija*, kalbant apie „reprodukcinę sistemą“, „reprodukcinę sveikatą“, „reprodukcines funkcijas“, yra vis dažniau aptinkamas nedarant griežto skirtumo nuo *prokreacijos*.

Kur kas labiau už *reprodukcijos* sąvoką yra diskutuotina *reprodukcinių teisių* sąvoka ir idėja. Štai Black'o teisės žodyne yra pateikiamas toks reprodukcinių teisių apibrėžimas: tai

konstituciškai saugomos asmens teisės, susijusios su jo ar jos prokreatyvia veikla; tai grupė asmens laisvių, susijusių su nėštumu, abortu ir sterilizacija ir ypač asmeninėmis moters teisėmis į savo kūną priimant sprendimą pastoti ar susilaukti vaiko. Ši sąvoka apima ir tai, kad asmuo gali reprodukcinius sprendimus priimti be diskriminacijos, grasinimo ar prievartos¹⁶.

Taigi žodyno sudarytojai ne tik nesilaiko reprodukcijos ir prokreacijos sąvokų atskirimo, bet ir kildina reprodukcines teises iš žmogaus, ypač moterų, teisių. Tolesnėje apibrėžimo dalyje teigiama, jog žmogaus teisių mokslininkai vis dažniau yra linkę manyti, kad reprodukcinės teisės turėtų būti pripažįstamos ir saugomos tarptautinės žmogaus teisės. Kalbant apskritai, atkreiptinas dėmesys į tai, kad jei dar neseniai reprodukcinių teisių sąvoka teisės žodynuose neegzistavo, šiuo metu vis dažniau ši sąvoka aptinkama internetinėse teisės enciklopedijose ir žodynuose. *Oxford Reference* paieškos sistemoje reprodukcinės teisės bendrine prasme aiškinamos kaip

pagarba moters autonomijai, moters teisė priimti sprendimus, ar pastoti ir tęsti nėštumą. Ši teisė ir ją lydinti laisvė daugybėje visuomenių ir tradicinių kultūrų yra rimtai pažeidžiamos, o kai kur, net ir demokratinėse valstybėse, joms yra grėsmė¹⁷.

Istoriškai už reprodukcinių teisių sąvoką ankstesnė sąvoka yra *reprodukcinė sveikata*. Apie reprodukcinę sveikatą įvairiuose moksliniuose straipsniuose, dažniausiai susijusiuose su ginekologija bei publikacijose, kuriose buvo skatinamas racionalus šeimos planavimas¹⁸, imta kalbėti jau maždaug nuo 1960 metų. Teisės aktuose reprodukcinės sveikatos ir reprodukcinių teisių sąvoka pirmąkart atsirado 1994 metais Kaire vykusios Jungtinių Tautų (JT) Tarptautinės konferencijos „Gyventojai ir socialinė raida“ (angl. *International Conference on Population and Development (ICPD)*) metu priimtoje veiksmų programoje¹⁹. Šioje konferencijoje 179 pasaulio valstybių atstovai diskutavo, kokiais būdais ir priemonėmis palaikyti ekonominę, socialinę gerovę ir stabilumą pasaulyje, kaip suvaldyti pasaulio gyventojų skaičiaus augimo procesą besivystančiose šalyse ir efektyviai paskirstyti išteklius. Didelė veiksmų programos dalis yra skirta moterų teisių ir vaidmens visuomenėje klausimams, šeimos planavimo svarbai bei žmogaus reprodukcijai. Visas VII

programos skyrius vadinasi „Reprodukcinės teisės ir reprodukcinė sveikata“, jame pirmą kartą oficialiuose tarptautiniuose dokumentuose pateiktos reprodukcinės sveikatos bei reprodukinių teisių sąvokos. Taip pat programoje įtvirtintas tolimesnių šių teisių įgyvendinimą užtikrinančių veiksmų planas, nuostatos, susijusios su šeimos planavimu, lytiniu keliu plintančiomis ligomis ir AIDS prevencija, seksualumu bei santykiais tarp lyčių, paauglių reprodukcinės sveikatos klausimais.

Kairo veiksmų programos 7.3 punkte yra pateikiamas reprodukinių teisių apibrėžimas, kuriame teigiama, kad:

Reprodukcinės teisės apima tam tikras žmogaus teises, kurias pripažįsta nacionaliniai įstatymai, tarptautiniai žmogaus teisių dokumentai ir kiti konsensuso būdu priimti Jungtinių Tautų dokumentai. Šios teisės remiasi nuostata, kad visos poros ir individai turi pagrindinę teisę laisvai ir atsakingai priimti sprendimus dėl savo vaikų skaičiaus, laiko tarpų tarp gimimų ir gimdymų laiko bei gauti tam reikalingą informaciją ir priemones bei remiasi teisės pasiekti aukščiausio lygio seksualinę ir reprodukcinę sveikatą pripažinimu. Į tai įeina ir visiems pripažįstama teisė priimti su reprodukcija susijusius sprendimus be diskriminacijos, grasinimo ar prievartos, kaip tai numatyta žmogaus teisių dokumentuose²⁰.

Taip pat šiame punkte pabrėžiama atsakingo naudojimosi reprodukcinėmis teisėmis, pagarbių ir lygių santykių tarp abiejų lyčių skatinimo ir, ypač, informacijos bei reikiamų paslaugų teikimo paaugliams svarba ir vieta vyriausybiniuose ir visuomeniniuose programose.

Veiksmų programoje pateikiamo reprodukinių teisių sąvokos apibrėžimo analizė leidžia daryti išvadą, kad programos autoriai siekia pabrėžti, jog reprodukcinės teisės kyla iš pagrindinių žmogaus teisių, o tai reikštų, kad netinkamas reprodukinių teisių įgyvendinimas bei neužtikrinta apsauga traktuojami ir kaip nepakankamas pagrindinių žmogaus teisių įgyvendinimas. Taip pat sąvokos apibrėžimas reikšmingas tuo, kad įvardija du pamatus, kuriais, programos rengėjų nuomone, paremtas reprodukinių teisių egzistavimas: tai teisė į aukščiausio lygio seksualinę ir reprodukcinę sveikatą ir teisė į šeimos planavimą (doktrinoje dar įvardijama kaip apsisprendimą dėl reprodukcijos, glaudžiai susijusį su asmens autonomijos principu²¹).

Vis tik Kairo veiksmų programoje nepateikiamas išsamus ir aiškus reprodukinių teisių sąrašas. Viena vertus, yra išvardijama daug įvairių reprodukinių teisių: teisė į šeimos planavimą ir su tuo susijusią informaciją bei priemones, teisė gauti reprodukcinės sveikatos priežiūros paslaugas, teisė laisvai priimti sprendimus, susijusius su šeimos planavimu. Tačiau Kairo veiksmų programa tiksliai taip ir neįvardijo, kokias šeimos planavimo ir vaisingumo reguliavimo praktikas reiktų remti ir skatinti.

Analizuojant Kairo konferencijos medžiagą²² galima pastebėti, kad konferencijos metu būtent ir kilo diskusija dėl nepakankamai aiškių ir dviprasmiškų reprodukinių teisių ir reprodukcinės sveikatos sąvokų, todėl nemaža dalis įvairių valstybių vyriausybių pateikė savo pastebėjimus ir išlygas. Kai kurios musulmoniškos šalys, tokios kaip Brunėjus, Iranas, Jordanija, Kuveitas ir kitos, pabrėžė galimą reprodukinių teisių (jei šios atveria kelią abortui ir kitoms žmogiškai gyvybei pavojingoms praktikoms) ir tokios seksualinės moralės, kuri pripažįsta lytinius santykius tarp nesusituokusių asmenų, nesuderinamumą su šariato teise. Išlygas pateikė ir nemažai Lotynų Amerikos valstybių, pabrėžusių savo nepritarimą tokiai reprodukinių teisių bei reprodukcinės sveikatos interpretacijai, kuri

įtvirtintų teisę į abortą bei kėsintūsi į šeimos, suprantamos kaip vyro ir moters sąjunga, koncepciją (įvairios šalys nepritarė, kad teisė į šeimos planavimą būtų garantuojama, kaip įvardijama programoje, „individams“). Štai Peru vyriausybės atstovas pastebėjo, kad veiksmų programoje minimos tokios sąvokos kaip *reprodukcinė sveikata*, *reprodukcinės teisės* bei *vaisingumo kontrolė* reikalauja išsamesnio paaiškinimo²³. Šventojo Sosto atstovas pažymėjo, kad šioje konferencijoje „būta pastangų propaguoti „teisės į abortą“ koncepciją ir įtvirtinti abortą kaip pagrindinį populiacijos politikos elementą. [...] Įtvirtinus tam tikras teksto dalis, būtų remiamas „nėštumo nutraukimas“ be jokių apribojimų ar suvaržymų padarant šią praktiką integralia reprodukcinės sveikatos paslaugų dalimi“²⁴. Šventasis Sostas baigiamosios sesijoje patvirtino, kad moters sveikatos klausimai rūpi visai tarptautinei bendruomenei, tačiau VII skyriaus atžvilgiu padarė generalinio pobūdžio išlygą, atkreipdamas dėmesį į tai, kad negali palaikyti tokios reprodukcinės sveikatos ir reprodukcinų teisių bei seksualinės moralės interpretacijos, kuri būtų nesuderinama su žmogaus orumu ir jį teigiančiu Katalikų Bažnyčios mokymu. Taigi, kaip matyti, nors Kairo konferencijos veiksmų programa buvo priimta konsensuso būdu, joje įtvirtinta reprodukcinės sveikatos bei teisių sąvoka nemažos dalies šios konferencijos dalyvių vertinta skeptiškai – kaip neaiški ir dviprasmiška.

Kol kas Kairo konferencijos veiksmų programa ir toliau išlieka pagrindiniu reprodukcinų teisių apibrėžimą įtvirtinančiu tarptautiniu dokumentu, o jo nuostatos cituojamos ir perkeliamos į kitų konferencijų, susijusių su populiacijos klausimais, moterų teisėmis ir globalinėmis sveikatos problemomis, dokumentus, ypač į Pasaulio sveikatos organizacijos bei įvairių JT padalinių parengtus teisės aktus. Vis tik reiktų iškart pastebėti, kad tai yra neprivalomo pobūdžio teisės šaltinis. Pažymėtina, jog būdamas pirmuoju dokumentu, įtvirtinusi reprodukcinų teisių sąvoką, Kairo veiksmų programa nubrėžia gaires teisių plėtojimui kituose dokumentuose. Bene išsamiausią reprodukcinų teisių sąrašą pateikia nevyriausybėnė organizacija – Tarptautinės planuotos tėvystės federacija (angl. *International Planned Parenthood Federation* (toliau – TPTF)), įsteigta 1952 metais ir šiuo metu veikianti 172 šalyse²⁵. Pagrindinė federacijos veikla – informacijos, švietimo ir paslaugų, susijusių su seksualine bei reprodukcinė sveikata, sklaida ir teikimas, kurį ji įgyvendina per savo narius – įvairias šeimos planavimo bei seksualinės ir reprodukcinės sveikatos asociacijas. TPTF, praėjus vos vieneriems metams po Kairo konferencijos, paskelbė Seksualinių ir reprodukcinų teisių chartiją²⁶.

Beje, atkreiptinas dėmesys, kad Kairo veiksmų programoje reprodukcinės teisės siejamos su reprodukcinės sveikatos, kurios samprata papildoma, ir seksualinės sveikatos samprata, sąvoka, todėl daug kur mokslinėje literatūroje bei kai kuriuose JT ar nevyriausybinių organizacijų dokumentuose, įskaitant ir minėtąją TPTF chartiją, pradėtas vartoti daug platesnis terminas *reprodukcinės ir seksualinės teisės*. Taip yra todėl, kad seksualinėmis teisėmis gali būti ginamos praktikos ir realijos, kurios neturi nieko bendra su žmonių dauginimusi, prokreacija (pvz., vaikų, vyresnio amžiaus žmonių, ne heteroseksualių žmonių seksualinis gyvenimas) ir jas būtų galima suprasti kaip teises, kurios apima įvairius tik seksualinės sveikatos aspektus, pavyzdžiui, tokius kaip teisė į seksualinės orientacijos pasirinkimą²⁷.

Anot dokumento autorių, chartija buvo sudaryta atsižvelgiant į fundamentalias žmogaus teises bei jas įtvirtinančius pagrindinius tarptautinius žmogaus teisių dokumentus. Chartijoje įvardijamos 12 žmogaus teisių (teisė į gyvybę, teisė į asmens laisvę ir saugumą,

teisė į lygybę ir teisė nebūti diskriminuojamam, teisė į privatumą, teisė į minties laisvę, teisė į informaciją ir ugdymą, teisė sudaryti arba nesudaryti santuoką, sukurti ir planuoti šeimą, teisė nuspręsti, ar susilaukti ir kada susilaukti vaikų, teisė į sveikatos priežiūrą ir apsaugą, teisė pasinaudoti mokslo pažanga, teisė į susirinkimų ir dalyvavimo politikoje laisvę, teisė būti nekankinamam ir negydomam), iš kurių „išvedamos“ įvairios reprodukcinėmis vadinamos teisės. Pavyzdžiui, iš teisės į gyvybę kildinama teisė nepatirti grėsmės gyvybei dėl nėštumo, iš teisės į privatumą – teisė priimti autonomiškus reprodukcinis sprendimus, įskaitant ir sprendimą dėl aborto. Tuo tarpu aiškinamojoje chartijos ataskaitoje *Addendum* pateikiamos ištraukos iš tarptautinių neteisinio pobūdžio dokumentų (dažniausiai priimtų JT konferencijų metu), kuriais chartijos kūrėjai grindžia vienu ar kitu reprodukcinę bei seksualinių teisių egzistavimą.

Remdamasis šioje chartijoje bei kituose šaltiniuose vyraujančiomis reprodukcinę teisių apibrėžimo tendencijomis, teisės filosofijos profesorius Jose Alfredo Perisas Cancio apibendrina reprodukcinę teisių idėjas turinį. Pasak jo²⁸, plačiąja prasme šios teisės apima teisės į:

- seksualinį nepriklausomumą, pavyzdžiui, teisę į naudojimąsi seksualumu savo nuožiūra ir teisę į šio nepriklausomumo teisinę apsaugą;
- seksualumo naudojimą, nukreiptą į malonumą ir rekreaciją, su galimybe atsieti seksualumą nuo reprodukcijos;
- pakankamas žinias ir informaciją apie seksualumą ir reprodukciją;
- meilę, geismą ir erotiką seksualiniuose santykiuose;
- tinkamą, suprantamą, pasaulietinį, moksliską ir abiem lytims pritaikomą lytinį švietimą;
- seksualinį gyvenimą be jokių išorinių trukdžių;
- laisvę nuo baimės, gėdos jausmo, kaltės ir kitų primetamų įsitikinimų, kurie stabdytų asmens naudojimąsi seksualumu bei trukdytų santykiams;
- seksualinių santykių partnerių pasirinkimą be grasinimo ar prievartos;
- nuo vaikystės gaunamą normalų vystymąsi, augimą bei prokreacinę potenciją užtikrinančią mitybą;
- savanorišką motinystę (motinystę, pasirinktą laisvu sprendimu, o ne priverstinai);
- visą informaciją, susijusią su visų kontraceptinių metodų nauda, rizika bei poveikiu;
- laisvai pasirenkamus arba nemokamus kontraceptinius metodus kartu su viešai prieinama informacija, konsultavimu ir aiškiai nustatoma atsakomybe juos naudojantiems;
- šeimą ir santuoką bei teisę jų neturėti;
- tėvystę ir galimybę spręsti, kada susilaukti vaikų;
- kokybiškas, įstatymais garantuojamas paslaugas, susijusias su prenatalinio laikotarpio, gimdymo bei pogimdyvine priežiūra;
- lygias moterų ir vyrų galimybes dalyvauti vaikų priežiūroje, atsisakant tradicinių lyčių vaidmenų;
- efektyvią teisinę apsaugą nuo seksualinės prievartos;
- įvaikinimą ir visas bei prieinamas nevaisingumo gydymo paslaugas;
- nevaisingumo prevenciją ir gydymą bei teisę spręsti dėl visų su reprodukcinę sistema susijusių intervencijų.

J. A. Perisas Cancio pateikia ir pastabą, teigiančią, kad toks reprodukcinę teisių turinys apima labai plačią teisių ir laisvių panoramą, iš esmės keičiančią seksualumo naudojimo, gyvenimo būdo ir šeimos sampratą²⁹. Nors kol kas tarptautinė bendruomenė yra linkusi atsargiai vertinti tokios plačios ir iki galo neaiškios reprodukcinę teisių sąvokos įtvirtinimą tarptautiniuose dokumentuose, TPTE, būdama viena iš didžiausių reprodukcinės ir seksualinės sveikatos organizacijų pasaulyje, kartu su nemaža kita dalimi kitų nevyriausybinę organizacijų atlieka svarbų visuomenės nuomonės ir valstybės valdymo institucijų požiūrio formavimo vaidmenį.

Reprodukcinę teisių idėjos ištakos ir raida

Reprodukcinę teisių idėja yra gana nauja – apie šias teises imta kalbėti tik paskuniajame XX amžiaus dešimtmetyje, todėl yra svarbu aptarti kaip ji buvo formuluojama ir įtraukiama politinę dienotvarkę.

Mokslo pasiekimai prokreacijos ir vaisingumo kontrolės srityje neišvengiamai padarė įtakos visuomenės pažiūroms, seksualinei moralei bei elgsenai ir tai labai greitai ėmė atspindėti liberalėjančioje įstatymų leidyboje. Štai 1927 metais Austrijos gydytojas fiziologas Liudvigas Haberlandtas kartu su Vengrijos farmacijos kompanija „Gedeon Richter Ltd“ iš natūralaus kiaušidžių geltonkūnio ekstrakto pagamino hormoninės sterilizacijos preparatą „Infecundin“, o tai atvėrė duris tolimesnėms vaisingumo kontrolės paieškoms. Jau 1965 metais JAV Aukščiausiasis Teismas byloje *Griswold v. Connecticut*³⁰ panaikino vadinamuosius Komstoko įstatymus (angl. *Comstock laws*), kurie draudė kontracepciją. Kiek vėliau, 1972 metais Aukščiausiasis Teismas byloje *Eisenstadt v. Baird*³¹ suteikė teisę į vaisingumo kontrolę ne tik susituokusioms, bet ir nesusituokusioms poroms, o dar po metų *Roe v. Wade* byloje panaikino abortų draudimą, aiškindamas, kad toks draudimas pažeidžia asmens teisę į privatų gyvenimą. Netrukus, 1979 metais, net ir katalikiškoje Airijoje Sveikatos (Šeimos planavimo) Aktas³² atvėrė kelią prezervatyvų ir spermicidinių kontraceptinių priemonių pardavimui visiems asmenims, turintiems gydytojo receptą, o 1985 metais šio Akto pataisa³³ tokiems asmenims numatė 18 metų amžiaus cenzą. Itin liberalus žingsnis žengtas 1988 metais Prancūzijoje, kur buvo legalizuotas medikamentinis abortas, atliekamas naudojant mifepristoną, žinomą kaip RU-486³⁴. Mokslas ir įstatymų leidyba koja į koja žengė ne tik gimstamumo kontrolės, bet ir dirbtinio apvaisinimo srityje. Nuo 1978 metais gimusio pirmojo *in vitro* apvaisinimo būdu sukurto kūdikio iki šių dienų mokslo pažanga dirbtinės reprodukcijos srityje atvėrė kelią dirbtinio apvaisinimo paslaugoms, o kartu ir liberaliam jų teisiniam reglamentavimui.

Idėjų apie reprodukcinę teises skverbimasi į tarptautinę teisę yra susijęs su XX amžiaus antros pusės įvykių nulemtais pokyčiais žmogaus teisių doktrinoje. Žmogaus teisių, kaip neatsiejamų nuo jo asmens prigimtinių teisių, idėjos užuomazgos siekia XVII–XVIII amžius. Amerikos ir Prancūzijos revoliucijos leido atsirasti pilietinėms ir politinėms teisėms, dar vėliau suformuluota socialinių, ekonominių, kultūrinių teisių idėja, o XIX amžiaus viduryje imta drąsiau kalbėti apie moterų teises bei apie moterų ir vyrų teisių lygybę, pirmiausia – pilietinių ir politinių teisių, o galiausiai – ir reprodukcijos bei seksualinės laisvės

sirtyje. Taip išplito už moterų emancipaciją kovojantys judėjimai, XX amžiaus viduryje pavirtę judėjimais už visišką moters išlaisvinimą³⁵. Lygiagrečiai moterų teisių judėjimams, XX amžiuje susiformavo ir iškilo judėjimai už seksualinių mažumų teises bei seksualinį išsilaisvinimą.

Minėtiems judėjimams itin pasitarnavo 1945 metais priimta Jungtinių Tautų Chartija³⁶ bei 1948 metų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija³⁷. Šie žmogaus teisių dokumentai pirmą kartą tarptautiniu mastu pripažino žmogaus teises visiems asmenims, nepriklausomai nuo jų individualių savybių, todėl paspartino kovą už lygias teises. Kalbant apie reprodukcinę teisių idėją, reikšmingu yra laikomas 1968 metais Teherane priimtas JT organizuotos Tarptautinės žmogaus teisių konferencijos galutinis aktas, kadangi jame suformuluota reprodukcinę teisių pagrindą laikoma nuostata, jog „tėvai turi teisę planuoti šeimą nusprendami vaikų skaičių ir laiko tarpus tarp gimimų, taip pat teisę į reikalingą informaciją ir švietimą“³⁸. Tiesa, reiktų pabrėžti, kad šis aktas priskirtinas prie neprivalomojo pobūdžio teisės aktų. Šiame dokumente teisė į šeimos planavimą formuluota gana atsargiai, kadangi, kaip galima pastebėti, jame vartota sąvoka „tėvai“, o ne „individai“, taip pat kol kas nekalbama apie kontraceptines priemones, o tik apie informaciją ir švietimą, be to, numatoma galimybė pasirinkti gimimų skaičių, o ne galimybė visiškai negimdyti³⁹. Nagrinėjant kitus vėliau priimtus tarptautinius dokumentus, tolesnė teisė į šeimos planavimą raida leido gerokai išplėsti bei modifikuoti jos sąvoką ir turinį.

Prie reprodukcinę teisių koncepcijos raidos ir tolimesnio jos skverbimosi į teisę itin prisidėjo sutapimas, kad paraleliai pasaulyje vykstantiems visuotinių žmogaus teisių įtvirtinimo procesams ir kovai už moters teises, pradėtos plėtoti idėjos apie neigiamą planetos gyventojų populiacijos augimo poveikį pasaulio ekonomikai ir tvariam planetos vystymui. Svarstymai apie populiacijos dydžio ir ekonominio augimo santykio problemas nebuvo nauji. Jie siekia dar XVII–XVIII amžių Europos merkantilistų idėjas apie ekonominius ir politinius didelės ir augančios populiacijos privalumus, Anglijos ir Prancūzijos filosofų utopistų mintis apie tai, kad socialinės reformos ir mokslo pažanga gali išspręsti bet kokio dydžio problemas bei Thomaso Roberto Malthuso⁴⁰ pasekėjų tvirtinimus, kad neribojamas pasaulio gyventojų skaičiaus augimas privedtų prie skurdo ir išgyvenimui reikalingų išteklių išsekimo. Būtent Malthusas suformulavo teoriją, kad žmonių populiacija auga geometrine progresija, o ištekliai tik aritmetine, todėl žmonijos išlikimui kils reali grėsmė, jei nebus pasirūpinta gyventojų skaičiaus reguliavimu. Šios idėjos pagrindą XX amžiuje paplitę neomaltusistinės teorijos idėjos apie būtiną gimimų kontrolę galiausiai išsivystė į judėjimą už šeimos planavimo ir populiacijos kontrolės besivystančiose pasaulio šalyse.

1946 metais Jungtinių Tautų Organizacija įkūrė Gyventojų komisiją (1994 m. pervadintą į Gyventojų ir raidos komisiją), kuri, išanalizavusi duomenis apie pasaulio demografinę padėtį, pranešė apie globalinę demografinę sprogimą, kurio nekontroliuojant būtų padaryta daug žalos planetai ir ateities kartoms⁴¹. Jau 1969 metais buvo priimta JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija⁴² dėl socialinės pažangos ir vystymosi. Kaip vieną iš pagrindinių priemonių demografinę padėčiai reguliuoti rezoliucija numatė vyriausybės pastangas suteikti šeimoms informaciją ir priemones, susijusias su vaisingumo kontrole. Be to, buvo nuspręsta periodiškai rengti konferencijas augančios populiacijos klausimais. Pirmosios tokio pobūdžio konferencijos įvyko 1954 metais Romoje ir 1964 metais Belgrade, o 1974-iejį Bukarešto konferencijos metu pavadinti „Pasaulio populiacijos

metais⁴³. Šiose konferencijose labiausiai pabrėžtas buvo besivystančių Afrikos, Azijos, Lotynų Amerikos valstybių (trumpiau vadinamų Pietų valstybėmis) populiacijos augimo keliamas pavojus pasaulio ekonomikai. Vis tik Bukarešto konferencijos metu parengtame veiksmų plane⁴⁴ pažymėta, kad nors tik kai kurios valstybės susiduria su per didelės populiacijos problema, visoms be išimties yra aktualus sąryšis tarp šeimos planavimo, moterų padėties bei valstybių plėtros. Taip politiniai tikslai (sureguliuoti demografinį augimą ir užtikrinti planetos stabilumą) „pagimdė“ asmens teisę į šeimos planavimą⁴⁵. Minėtoje konferencijoje suformuluota dar platesnė ir liberalesnė teisė į šeimos planavimą samprata teigiant, kad nebe „visi tėvai“, o „poros ir individai“ turi teisę laisvai ir atsakingai apsispręsti dėl vaikų skaičiaus ir laiko tarpų tarp gimimų bei įtvirtinant teisę disponuoti informacija, ugdymu ir būtinomis priemonėmis, reikalingomis šeimos planavimui.

1974 metų Bukarešto populiacijos konferencijoje kai kurios šalys vis tik paskelbė įžvelgiančios tam tikrus imperialistinius motyvus ir netgi tai, jog turtingų Šiaurės šalių siekyje, kad neturtingi Pietūs sumažintų savo vaisingumą, yra užmaskuota eugeninė politika, netgi etnocidas⁴⁶. Apibendrinant, populiacijos augimo pavojaus idėja susilaukė didelės kritikos kaip esanti nepagrįsta. Ši neomaltusistinė logika kritikuota todėl, kad neatsižvelgė į natūralius žmonijos populiacijos savireguliacijos mechanizmus bei neįvertino galimo planetos produktyvumo racionaliai naudojant išteklius. Rodos, kad naujieji populiacijos kontrolės šalininkai tiesiog perinterpretavo Malthuso logiką ir selektyviai ją pritaikė daugumos vargingų trečiojo pasaulio šalių situacijoms. Vis tik, kaip atkreipia dėmesį Betsy Hartmann, šiame kontekste tikroji populiacijos problema yra ne išteklių trūkumas, bet jų paskirstymas⁴⁷.

1984 metais Meksike įvykusioje populiacijos konferencijoje visuomenės dėmesys taip pat buvo atkreiptas į šeimos planavimo metodų efektyvumą reguliuojant populiacijos augimą bei paskatinta padidinti naujų, saugių ir dar efektyvesnių šeimos planavimo būdų finansavimą. Vienu iš tokių būdų įvardyta ir kontracetinių priemonių kaip saugios alternatyvos abortui prieinamumo politika. Meksiko konferencijoje tuometinė JAV prezidento Romano Reagano administracija gana netikėtai išreiškė neigiamą JAV poziciją gyventojų skaičiaus augimo kontrolės atžvilgiu pasisakydama, jog populiacijos augimas yra savaime natūralus procesas, kurį sureguliuoti gali pažanga, kurią paskatintų laisvos rinkos ekonomika ir nuosavybės privatizavimo procesai⁴⁸. Be to, kaip reakcija į tai, kad pasaulio konferencijose dėl moterų teisių ir populiacijos klausimų beveik nebuvo minimos natūralaus šeimos planavimo alternatyvos, tarptautiniu mastu išaugo judėjimas už negimusio žmogaus gyvybę⁴⁹. Vis tik konferencijoje priimtose rekomendacijose⁵⁰ įrašyta, kad pastarųjų dešimties metų patirtis rodo, jog vyriausybės galėtų padaryti daugiau, kad padėtų žmonėms reprodukcijos srityje elgtis atsakingai. Kalbant apie atsakingą elgesį konferencijos rekomendacijose užsiminta, jog bet kokių teisių pripažinimas sukuria ir atsakomybę, šiuo atveju tai reiškia, kad poros ir individai turi atsižvelgti į savo situaciją bei savo sprendimų įtaką subalansuotam vaikų, bendruomenės ir visuomenės, kurioje gyvena, vystymuisi. Platesnis ir tikslesnis šios atsakomybės turinio paaiškinimas pateiktas vis tik nebuvo.

Minėtina ir tai, kad dar prieš Meksiko populiacijos konferenciją, 1979 metais, buvo priimta Juntinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims⁵¹, kurioje teisė į šeimos planavimą aptarta moterų ir vyrų lygių teisių bei moterų

nediskriminavimo kontekste. 16 konvencijos straipsnis teigia, jog „valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad būtų panaikinta moterų diskriminacija visuose santuokos ir šeimos santykiuose ir, pripažindamos vyrų bei moterų lygybę, užtikrina: „[...] e) vienodas teises laisvai ir atsakingai spręsti klausimą dėl vaikų skaičiaus ir laiko tarpų tarp jų gimimo ir naudotis informacija, švietimu ir priemonėmis, leidžiančiomis jiems įgyvendinti šias teises“⁵². Kai kurie autoriai pastebi, jog šioje konvencijoje įvardyta teisė į „laisvą ir atsakingą“ šeimos planavimą buvo aptarta akcentuojant nebe populiacijos augimo kontrolę, tačiau 1975 metais Meksiko moterų teisių konferencijos metu pabrėžta asmens (ypač moters) teisė į savo kūną ir jo integralumą⁵³.

Vis tik reikšmingiausia reprodukcinę teisių įtvirtinimui politinėje plotmėje laikytina jau minėta 1994 metų Kairo konferencija „Gyventojai ir socialinė raida“. Šioje prieštaringai vertinamoje Kairo konferencijos veiksmų programoje įtvirtinti reprodukcinės sveikatos ir reprodukcinę teisių sąvokų apibrėžimai buvo perkelti ir į 1995 metais Pekine įvykusios Ketvirtosios pasaulinės moterų konferencijos veiksmų platformos⁵⁴, dar vadinamos Pekino platforma, 94 ir 95 punktus. Pekine Kairo konferencijos dokumentų nuostatos papildytos teise savarankiškai planuoti savo lytinį gyvenimą šį siekį grindžiant prigimtinę moterų ir vyrų lygybę, tačiau dokumentas kritikojamas dėl to, kad galimybė gauti sveikatos (plačiąja prasme) priežiūros paslaugas jame tapo esmine vertybe visiškai neatsižvelgiant į jokių antropologinius ir moralinius argumentus, susijusius su žmogaus lytiškumu ir jo prasme⁵⁵. Be to, nors šiame dokumente tiesiogiai nekalbama apie siekį įtvirtinti teisę į abortą, atkreipiamas didelis dėmesys į „saugaus aborto“⁵⁶ poreikį ir rekomenduojama „peržiūrėti įstatymus, kuriais taikomos baudžiamojo poveikio priemonės nelegalius abortus pasidariusioms moterims“⁵⁷. Pastebėtina, kad Pekino veiksmų platforma taip pat priimta tam tikroms valstybėms padarius išlygas, vėlgi – daugiausia dėl nuostatų, susijusių su reprodukcinės sveikatos ir teisių sąvokomis.

Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad idėjų apie reprodukcinę teises formavimosi eigoje keitėsi šeimos planavimo ir aborto sąvokų santykis. Kairo veiksmų programos 8.25 punktu buvo numatyta, kad abortas negali būti šeimos planavimo metodu, tačiau 7.5 punkto „b“ dalyje jau kalbama ne tik apie šeimos planavimo, bet ir apie vaisingumo reguliavimo metodus. Beje, abi šias sąvokas atskirai mini ir programoje įtvirtinta reprodukcinės sveikatos sąvoka. Būtent po Kairo konferencijos abortas pateko į vaisingumo reguliavimo sąvokos reikšminį lauką, t. y., vaisingumo reguliavimas nuo šiol jau apėmė šeimos planavimą ir abortą⁵⁸. Tokie terminologijos pokyčiai leidžia neišbraukti aborto praktikos iš reprodukcinę teisių įtvirtinimo darbotvarkės.

Kadangi tiek Kairo, tiek Pekino konferencijų metu nuspręsta periodiškai peržiūrėti priimtų dokumentų įgyvendinimo rezultatus, konferencijų nutarimų įgyvendinimo skatinimu bei priežiūra ir toliau rūpinasi įvairūs Jungtinių Tautų padaliniai: Populiacijos fondas (angl. *UN Population Fund*), Gyventojų ir raidos komisija (angl. *UN Commission on Population and Development*), JT vykdoma Plėtros programa (angl. *UN Development Programme (UNDP)*), Tarptautinio tyrimų ir mokymo moterų pažangos klausimais instituto Vykdomoji Taryba (angl. *UN Executive Board of the International Research and Training Institute for the Advancement of Women*) bei JT Moterys (angl. *UN Women*) ir jo Moterų padėties komisija (angl. *Commission on the Status of Women*) ir JT Komitetas dėl diskriminacijos prieš moteris panaikinimo (angl. *UN Committee on the Elimination*

of Discrimination against Women). Taip pat strategiškai labai svarbus padalinys yra JT Žmogaus teisių komitetas (angl. *Human Rights Committee*), galintis propaguoti idėją, kad tam tikros reprodukcinų teisių šalininkų skatinamos praktikos (pvz., abortas) yra pagrindinių žmogaus teisių dalis.

Negalima nepaminėti fakto, kad šeimos planavimas apima ir medicininius aspektus, todėl viena iš labiausiai reprodukcinės sveikatos ir reprodukcinų teisių apsaugą tarptautiniu mastu remiančių organizacijų yra ir Pasaulio sveikatos organizacija (PSO). Augantį PSO vaidmens didėjimą galima paaiškinti tuo, kad atsiradus hormoniniams kontraceptikams šeimos planavimas tapo visuomenės sveikatos uždavinių dalimi, be to, 7–8 dešimtmečio tyrimų publikacijose pasirodžius išvadoms, kad gimstamumo skaičiaus didėjimas lemia aukštus motinos ir vaiko mirtingumo rodiklius, šeimos planavimas buvo medikalizuotas⁵⁹. Taigi jau minėtieji Jungtinių Tautų padaliniai, Pasaulio sveikatos organizacijos kartu su nevyriausybinėmis organizacijomis, tokiomis kaip Tarptautinė planuotos tėvystės federacija ir 1992 m. Niujorke įsteigtas bei šiuo metu teisininkus aktyvistus vienijantis tinklas Reprodukcinų teisių centras (angl. *Reproductive Rights Center*), šiuo metu tiesiogiai ir netiesiogiai plėtoja reprodukcinų teisių politiką ir formuoja reprodukcinų teisių įtvirtinimo tarptautinėje ir nacionalinėje įvairių valstybių teisėje strategiją.

Viena vertus matyti, kad reprodukcinų teisių idėjos atsiradimas susijęs su aktyviomis įvairių organizacijų pastangomis įtvirtinti moterų teises bei suvaldyti planetos gyventojų skaičių, taip pat su visuomenės sveikatos ir aplinkos apsaugos politika. Antra vertus, nepaisant aktyvios minėtų judėjimų tarptautinių tarpvyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų veiklos siekis įtvirtinti reprodukcinėmis vadinamas teises susilaukė nemažai kritikos ir kol kas sunkiai įsitvirtina tarptautinėje ir nacionalinėje valstybių teisėje, o tai verčia kalbėti apie reprodukcinų teisių legitimumo problemas.

Išvados

Reprodukcinų teisių idėjos atsiradimą paskatino medicinos mokslo ir technologijų pažanga, su ja susiję pokyčiai visuomenės sąmonėje bei XX amžiaus antroje pusėje JT rėmuose vykusių pasaulinių konferencijų dėl pasaulio gyventojų bei moterų teisių suformuluotas politinis siekis žmogaus teisių kataloge įtvirtinti teisę į šeimos planavimą kaip vieną iš augančio pasaulio gyventojų skaičiaus kontrolės priemonių ir moters teisės į savo kūną garantą.

Pagrindinis reprodukcinų teisių sąvoką įtvirtinantis šaltinis yra 1994 metų Kairo JT Gyventojų ir raidos konferencijos veiksmų programa, kurios nuostatos buvo perkeltos į 1995 metų Pekine vykusios ketvirtosios JT Pasaulio moterų konferencijos veiksmų platformos dokumentus. Šiuose teisiškai neįpareigojančiuose tarptautiniuose dokumentuose reprodukcinės teisės įvardijamos kaip kylančios iš pagrindinių žmogaus teisių ir susijusios su teise į aukščiausio lygio reprodukcinę sveikatą bei individų ir porų teise į šeimos planavimą. Ši sąvoka vertintina kaip itin plati, aptaki ir paveiki įvairioms politinio pobūdžio interpretacijoms. Tai liudija ir atsargus tarptautinės bendruomenės požiūris į bandymus ją įtraukti į teisiškai įpareigojančių tarptautinių dokumentų tekstus.

NUORODOS

- ¹ Černiauskiėnė R. Konstitucinė šeimos teisių apsauga. Žmogaus reprodukcinės teisės. Magistro baigiamasis darbas. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2007.
- ² Bulotaitė E., Kuliešytė E. Reprodukcinų teisių įgyvendinimas Danijoje, Suomijoje, Švedijoje ir Lietuvoje. Vilnius: Vilniaus spauda. 2005.
- ³ Lotynų-lietuvių kalbų žodynas / sud. Kuzavinis K. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1996. P. 727.
- ⁴ Lotynų-lietuvių kalbų žodynas / sud. Kuzavinis K. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1996. P. 692–693.
- ⁵ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas / vyr. red. Keinys S. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 2012. P. 655.
- ⁶ Medicinos terminų žodynas / sud. Astrauskas V. ir kt. Vilnius: Mokslas. 1980. P. 480.
- ⁷ Encyclopaedia Britannica Online // <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/498542/reproduction>. Žiūrėta 2016 04 04.
- ⁸ Obelenienė B., Pukelis K. Lytinis švietimas ir pasaulinė reprodukcinė ideologija // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2004. 13 (41). P. 110.
- ⁹ Lotynų – lietuvių kalbų žodynas / sud. Kuzavinis K. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1996. P. 690.
- ¹⁰ Ten pat. P. 688.
- ¹¹ Ten pat. P. 206–207.
- ¹² Budreckis A. Žmogaus atsiradimas: tarp reprodukcijos ir prokreacijos // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2002. 8 (36). P. 143–156.
- ¹³ Narbekovas A., Meilius K. Biotechnologijos: pagalba ar iššūkis šeimai kaip institucijai? // Sveikatos mokslai. Vilnius: UAB SVEIKATA. 2002. 2 (18). P. 84.
- ¹⁴ Popiežiškiosios sveikatos apsaugos darbuotojų tarybos Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba. 2001 // http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/sveikatos-apsaugos-chartija.html. Žiūrėta 2016 02 06.
- ¹⁵ Diccionario de Bioética para estudiantes / sud. Tomás y Garrido G. M., Manero Richard E. Jaén: Formación Alcalá. 2008. P. 276.
- ¹⁶ Black's Law Dictionary: 9th edition / ed. Garner B. A. St. Paul (Minn.). West: Thomson Reuters Business. 2009. P. 1418.
- ¹⁷ Oxford reference. Oxford: Oxford University Press. 2016 // <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100415170>. Žiūrėta 2016 04 05.
- ¹⁸ Commission of The Episcopates of the European Community // Science & Ethics: Collection of Opinions prepared by the Bioethics Reflection Group. Vol. 2. Brussels. 2012. P. 13.
- ¹⁹ UNFPA International Conference on Population and Development – ICPD – Programme of Action. Ref. A / CONF. 171 / 13. Rev. 1. 1994.
- ²⁰ UNFPA International Conference on Population and Development – ICPD – Programme of Action. Ten pat.
- ²¹ Gunasekaran S. Women's Autonomy and Reproductive Behaviour. Delhi: Kalpaz Publications. 2010. P. 27–32.
- ²² UNFPA Informe de la Conferencia Internacional sobre la Población y el Desarrollo // http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2004/icpd_spa.pdf. Žiūrėta 2016 03 11.
- ²³ UNFPA Informe de la Conferencia Internacional sobre la Población y el Desarrollo. Ten pat.
- ²⁴ Martino R. R. Statement of Holy See // H. E. United Nations Population Information Network (POPIN) // <http://www.un.org/popin/icpd/conference/gov/940908193315.html>. Žiūrėta 2013 03 21.
- ²⁵ International Planned Parenthood Federation. London. 2012 // <http://www.ippf.org/about-us>. Žiūrėta 2016 03 26.

- ²⁶ International Planned Parenthood Federation Charter of Sexual and Reproductive Rights. London. 2012 // <http://ippf.org/resources/publications/ippf-charter-sexual-and-reproductive-rights>. Žiūrėta 2013 03 26.
- ²⁷ NACIONES UNIDAS. El derecho de toda persona al disfrute del más alto nivel posible de salud física y mental. Informe del Relator Especial, Sr. Paul Hunt. E/CN. 4/2004/49. 2004. P. 18.
- ²⁸ *Peris Cancio J. A.* Derechos sexuales y reproductivos // *Lexicon: Términos ambiguos y discutidos sobre familia, vida y cuestiones éticas*. Madrid: Gráficas Rógar. 2006. P. 258.
- ²⁹ *Peris Cancio J. A.* Ten pat. P. 259.
- ³⁰ *Griswold v. Connecticut*. 381 U. S. 479. 1965.
- ³¹ *Eisenstadt v. Baird*. 405 U. S. 438. 1972.
- ³² Health (Family Planning) Act. Irish Statute Book. 1979. N. 20 // <http://www.irishstatutebook.ie/1979/en/act/pub/0020/print.html>. Žiūrėta 2016 03 12.
- ³³ Health (Family Planning) Act. Irish Statute Book. 1979. N. 20 // <http://www.irishstatutebook.ie/1985/en/act/pub/0004/>. Žiūrėta 2016 03 12.
- ³⁴ RU-486 Medical Discoveries. Advameg, Inc. 2013 // <http://www.discoveriesinmedicine.com/Ra-Thy/RU486.html>. Žiūrėta 2013 03 14.
- ³⁵ *Mueller-Dixon R.* Population Policy & Women's Rights: Transforming Reproductive Choice. Westport: CT Praeger. 1993. P. 3.
- ³⁶ Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės žinios. 2002. Nr. 15-557.
- ³⁷ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006. Nr. 68-2497.
- ³⁸ Proclamation of Teheran. Final Act of the International Conference on Human Rights. Teheran. 22 April to 13 May 1968. U. N. Doc. A/CONF. 32/41 at 3. 1968.
- ³⁹ *Gautier A.* Les droits reproductifs, une nouvelle génération des droits? // *Autrepart*. 2000. 15. P. 168.
- ⁴⁰ Thomas Robert Malthus (1766–1834 m.) – anglų ekonomistas ir demografas, žinomas dėl savo teorijos, pasak kurios, populiacijos augimas lemia maisto išteklių stygių, o žmonijos padėties pagerinimas be griežtos prokreacijos kontrolės yra neįmanomas. Encyclopedia Britannica Online // <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/360609/Thomas-Robert-Malthus>. Žiūrėta 2013 04 02.
- ⁴¹ About the Commission. Department of Economic and Social Affairs Population Division // <http://www.un.org/esa/population/cpd/aboutcom.htm>. Žiūrėta 2016 03 30; *Gautier A.* Les droits reproductifs, une nouvelle génération des droits? // *Autrepart*. 2000. 15. P. 168.
- ⁴² UN General Assembly resolution 2542 (XXIV) of 11 December 1969: Declaration on Social Progress and Development. Ref. A/RES/2542. XXIV.
- ⁴³ *Gautier A.* Les droits reproductifs, une nouvelle génération des droits? // *Autrepart*. 2000. 15. P. 169.
- ⁴⁴ UN World Population Conference at Bucharest. August 1974 World Population Plan of Action. Washington. D. C. 20523: Agency for International Development (1974).
- ⁴⁵ Commission of The Episcopates of the European Community // *Science & Ethics: Collection of Opinions prepared by the Bioethics Reflection Group*. Vol. 2. Brussels. 2012. P. 14.
- ⁴⁶ *Gautier A.* Les droits reproductifs, une nouvelle génération des droits? // *Autrepart*. 2000. 15. P. 169.
- ⁴⁷ *Hartmann B.* Reproductive Rights and Wrongs: The Global Politics of Population Control. Cambridge: South End Press. 1995. P. 18.
- ⁴⁸ *Isaacs L. P., Friedman S. L.* Human Rights and Reproductive Choice // *Studies in family planning*. 1993. 24. P. 22.
- ⁴⁹ *Isaacs L. P., Friedman S. L.* Ten pat. P. 18–30.
- ⁵⁰ United Nations. A Report of The International Conference of Population. New York: United Nations. E/CONF. 76/19. 1984.
- ⁵¹ Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims // Valstybės žinios. 1996. Nr. 21.

- ⁵² Juntinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. Ten pat.
- ⁵³ *Freedman L., Isaacs S. L.* Human Rights and Reproductive Choice // Studies in family planning. 1993. 24. P. 23.
- ⁵⁴ Beijing Declaration and Platform for Action. Concluded on 15 September 1995. UN Doc. A/CONF. 177/20. 1995; A/CONF. 177/20/Add. 1. 1995.
- ⁵⁵ Commission of The Episcopates of the European Community // Science & Ethics: Collection of Opinions prepared by the Bioethics Reflection Group. Vol. 2. Brussels. 2012. P. 21.
- ⁵⁶ Beijing Declaration and Platform for Action. Concluded on 15 September 1995. Ten pat.
- ⁵⁷ Beijing Declaration and Platform for Action. Concluded on 15 September 1995. Ten pat.
- ⁵⁸ *Juškevičius J.* Kai kurie natūralaus šeimos planavimo teisiniai aspektai // Sveikatos mokslai. 2011. 21 (3). P. 14–15.
- ⁵⁹ *Juškevičius J.* Ten pat. P. 13.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. About the Commission. Department of Economic and Social Affairs Population Division // <http://www.un.org/esa/population/cpd/aboutcom.htm>. Žiūrėta 2016 03 30.
2. Beijing Declaration and Platform for Action (concluded on 15 September 1995). UN Doc. A/CONF. 177/20. 1995; A/CONF. 177/20/Add. 1. 1995.
3. Black's Law Dictionary: 9th edition / red. Garner B. A. St. Paul (Minn.). West: Thomson Reuters Business. 2009. Oxford reference. Oxford: Oxford University Press. 2016 // <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100415170>. Žiūrėta 2016 04 05.
4. *Budreckis A.* Žmogaus atsiradimas: tarp reprodukcijos ir prokreacijos // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2002. 8 (36). P. 143–153.
5. Commission of The Episcopates of the European Community. Science & Ethics: Collection of Opinions Prepared by the Bioethics Reflection Group. Vol. 2. Brussels. 2012.
6. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas / vyr. red. Keinys S. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 2012.
7. Department of Economic and Social Affairs Population Division // <http://www.un.org/esa/population/cpd/aboutcom.htm>. Žiūrėta 2016 03 30.
8. Diccionario de Bioética para estudiantes / sud. Tomás y Garrido G. M., Manero Richard E. Jaén: Formación Alcalá. 2008. P. 276.
9. Eisenstadt v. Baird. 405 U. S. 438. 1972.
10. Encyclopaedia Britannica Online // <http://www.britannica.com>. Žiūrėta 2016 04 04.
11. *Freedman L., Isaacs S. L.* Human Rights and Reproductive Choice // Studies in Family Planning. 1993. 24. P. 23.
12. *Gautier A.* Les droits reproductifs, une nouvelle génération des droits? // Autrepert. 2000. 15. P. 167–180.
13. Griswold v. Connecticut. 381 U. S. 479. 1965.
14. *Gunasekaran S.* Women's Autonomy and Reproductive Behaviour. Delhi: Kalpaz Publications. 2010.
15. *Hartmann B.* Reproductive Rights and Wrongs: The Global Politics of Population Control. Cambridge: South End Press. 1995.
16. Health (Family Planning) Act. Irish Statute Book. 1979. N. 20 // <http://www.irishstatutebook.ie/1979/en/act/pub/0020/print.html>. Žiūrėta 2016 03 12.
17. International Planned Parenthood Federation Charter of Sexual and Reproductive Rights. London. 2012 // <http://ippf.org/resources/publications/ippf-charter-sexual-and-reproductive-rights>. Žiūrėta 2016 03 26.

18. International Planned Parenthood Federation. London. 2012 // <http://www.ippf.org/about-us>. Žiūrėta 2016 03 26.
19. *Isaacs L. P., Friedman S. L.* Human Rights and Reproductive Choice // *Studies in Family Planning*. 1993. 24. P. 18–30.
20. Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės žinios. 2002. Nr. 15-557.
21. Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. Valstybės žinios. 1996. Nr. 21.
22. *Juškevičius J.* Kai kurie natūralaus šeimos planavimo teisiniai aspektai // *Sveikatos mokslai*. 2011. 21 (3). P. 12–20.
23. Lotynų-lietuvių kalbų žodynas / sud. Kuzavinis K. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1996.
24. *Martino R. R.* Statement of Holy See. H. E. United Nations Population Information Network (POPIN) // <http://www.un.org/popin/icpd/conference/gov/940908193315.html>. Žiūrėta 2015 03 21.
25. Medicinos terminų žodynas / sud. Astrauskas V. ir kt. Vilnius: Mokslo. 1980.
26. *Mueller-Dixon R.* Population Policy & Women's Rights: Transforming Reproductive Choice. Westport: CT Praeger. 1993.
27. *Narbekovas A., Meilius K.* Biotechnologijos: pagalba ar iššūkis šeimai kaip institucijai? // *Sveikatos mokslai*. Vilnius: UAB SVEIKATA. 2002. 2 (18). P. 84–91.
28. *Obelenienė B., Pukelis K.* Lytinis švietimas ir pasaulinė reprodukcinė ideologija // *SOTER*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2004. 13 (41). P. 109–125.
29. *Peris Cancio J. A.* Derechos sexuales y reproductivos // *Lexicon: Términos ambiguos y discutidos sobre familia, vida y cuestiones éticas*. Madrid: Gráficas Rógar. 2006. P. 257–267.
30. Popiežiškiosios sveikatos apsaugos darbuotojų tarybos Sveikatos apsaugos darbuotojų chartija. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba. 2001 // http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/sveikatos-apsaugos-chartija.html. Žiūrėta 2016 02 06.
31. Proclamation of Teheran. Final Act of the International Conference on Human Rights. Teheran. 22 April to 13 May 1968. U. N. Doc. A/CONF. 32/41 at 3. 1968.
32. RU-486 Medical Discoveries. Advameg, Inc. 2013 // <http://www.discoveriesinmedicine.com/Ra-Thy/RU486.html>. Žiūrėta 2015 03 14.
33. United Nations. A Report of The International Conference of Population. New York: United Nations. E/Conf. 76/19. 1984.
34. UN General Assembly resolution 2542 (XXIV) of 11 December 1969: Declaration on Social Progress and Development. Ref. A/RES/2542. XXIV.
35. UN World Population Conference at Bucharest. August 1974 World Population Plan of Action. Washington: D. C. 20523: Agency for International Development. 1974.
36. UNFPA Informe de la Conferencia Internacional sobre la Población y el Desarrollo // http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2004/icpd_spa.pdf. Žiūrėta 2016 03 11.
37. UNFPA International Conference on Population and Development – ICPD – Programme of Action. Ref. A/CONF. 171/13. Rev.1. 1994.
38. United Nations. A Report of The International Conference of Population. New York: United Nations. E/Conf. 76/19. 1984.
39. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006. Nr. 68-2497.

Gauta: 2016 05 13

Parengta spaudai: 2016 06 21

Salomėja DZEKUNSKAITĖ, Kazimieras MEILIUS

REPRODUCTIVE RIGHTS: THE CONTENT OF CONCEPT AND GENESIS

S u m m a r y

The aim of the article is to analyse the content of the concept of the so-called reproductive rights and to overview its genesis. Despite continuous intents to legitimize reproductive rights, the concept of these rights remains polemic and is often estimated as contradictory. In the first part, the authors discuss the very first contradiction that lies in the term of reproduction itself, because it reflects the views where a human being can be considered as a result of a technological process. Meanwhile, the term of procreation emphasizes the act of creation (*versus* production) of human being, thus, dignifying the attitude towards human person. However, due to widespread secularization tendencies the term of reproduction now seems to have been widely accepted and approved. In the second part, the authors present the overview of the genesis of the idea of reproductive rights. The apparition of the idea of reproductive rights is not only related with the progress of medicine and technology but also has its origins in the political goal to settle the right to family planning as one of the means to regulate the overpopulation of the world and to guarantee women rights to their body. Such legally non-binding documents as the report of the International Cairo Conference on Population and Development (1994) and the *Beijing Declaration and Platform for Action* of the UN Fourth World Conference on Women (1995) still remain the most important sources of the concept of reproduction rights. However, the concept presented in these documents is considered too wide and easily politically influenced, which is confirmed by the cautious attitude of the international community towards the intent to include this concept into legally binding international treaties.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: reprodukcija, reprodukcinės teisės, prokreacija, reprodukinių teisių legitimumas.

KEY WORDS: reproduction, reproductive rights, procreation, legitimacy of reproductive rights.

Salomėja DZEKUNSKAITĖ – Mykolo Romerio universiteto bioteisės magistrė, Valensijos Katalikiškojo šv. Vincento Kankinio universiteto bioetikos magistrė. El. paštas salome.dzekun@gmail.com. Tel. +370 623 63974.

Salomėja DZEKUNSKAITĖ – master of biolaw of Mykolas Romeris university, master of bioethics of Valencia Catholic University Saint Vincent Martyr. E-mail: salome.dzekun@gmail.com. Cell phone: +370 623 63974.

Kazimieras MEILIUS – Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Privatinės teisės instituto profesorius, Vilniaus arkivyskupijos tribunolo viceoficialas, Kultūrinės psichiatrijos asociacijos bendrasteigėjas, komiteto narys. Mokslinių tyrimų sritys: kanonų teisė, romėnų teisė, valstybės ir Bažnyčios santykiai. El. paštas k.meilius@inbox.lt.

Kazimieras MEILIUS – Professor at Law Faculty at Mykolas Romeris University, Vice-Official of Vilnius Archdiocesan Tribunal, Co-founder and member of the Committee of Lithuanian Association of Transcultural Psychiatry. Focus of scientific interest: Canon Law, Roman law, Relationship between the Church and the State. E-mail: k.meilius@inbox.lt.